

Luk a házoldalban (1901)

Tömörkény István (1866 - 1917) novellája a *Ne engedjük a madarat* c. novelláskötetéből
(Franklin társulat *Fehér könyvek* sorozata, 1911)
(Szintén megjelent az *Új bor idején* c. válogatásban, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958)

Tapasztalatlan emberek azt hihetnék, hogy valamely tanyaház kiásása könnyű dolog, pedig nem. Dehogy. Az olyan munka, amellyel velejár a komoly hozzáértés, s e tekintetben el lehet mondani, hogy ki minek nem mestere, annak csakugyan hóhéra. Mert elsősorban a megállapodott egyén a havat tekinti. Arra különös súly fektetendő. Ha hó van, ha rendes és mély havak vannak, a tanyaásás bizony csak akkor biztathat sikerrel, ha a tanyától nem messze járt út halad el. Mert így a nyomok csak az útig vezetnek a hóban, ott eltűnnek, és nincsen aki többé rajtuk eligazodni tudjon. Másrészt ismét a házat kell tekinteni, mert a kiásásra nem minden ház alkalmas. Míg a vertfalú ház egyenesen arra született, hogy kiásassék, már a vályogépület ezen célra kevésbé jó. A vályogot téglánként kell bontogatni, némelyik lezuhan, lármát üt, s lám, azonnal kész a veszedelem. A házbeliék fölérzenek, puskára, vasvillára kapnak, s előlük szaladni kell, mert a népek ilyen dologban nem ismernek kíméletet. A téglafalú ház meg éppen nem alkalmas. Legjobb tehát - ebben megállapodhatunk - a vertfal, amelyet az ásó könnyen bont, és bontása zaj nélkül történik.

Most még mi kíváncsi? Kíváncsi, hogy a szél ne a tanya felé fújjon, hanem a tanya felől. Ez a kutyák tekintetében tartozik a dologhoz. Mert ha a szél arrafelé fúj, amerre a kutyák tartózkodnak: baj van. Az eb megérzi az idegen szagot, leginkább pedig meghallja a zajt. Olyan orra és füle semmiféle teremtetett állatnak nincsen több, mint amilyen a kutyanak. Az, ha hall vagy érez valamit, hamar lármát üt, és fölkiabálja a gazdát. Van ugyan, aki a kutyát meg tudja szelídíteni, sőt be is rúgatja pálinkás kenyérrel, mint például a malacot szokás, ha lopják. Mert a malac is ordít, ha bajt érez, s ha éjszakának évadján cipelik, ellenben ha előzőleg pálinkás kenyeret adnak neki, vihetik akárhova. Van a kutyában is, amelyik így megcsendesedik; van, amelyik néhány darab zsírbaült kenyérért elfelejti kötelességeit.

Szóval a házás nem könnyű dolog, mert a munkának teljes csendben kell menni. Leginkább a tisztaszobát szokás kiásni, melyben ugyanis nem alszik senki. A munka halk. A földet a ház mellől elássák az éji tolvajok, azután az ásókkal lukat vágnak a falba. Egy ember, a ködmönét levetve, csöndben lebúvik a lukon. Ez lehetőleg kis ember, mert a kicsiségnek ilyen hasznai vannak. Bent lévén aztán adogatni kezdi ki a holmit.

A tisztaszoba őrzi a tanyai ember holmiját. Ha pénze van, itt tartja elrejtve. Itt vannak az ünneplő öltönyök, kalapok, csizmák, itt az új suba (van-e még új suba a világon?). Itt vannak a ház felnőtt leányzójának ruhái a mestergerendára akasztva: a csipkés alsók és vasalt felsők. Továbbá itt van az ágynemű, dunnák és párnák megtömve fehér pöhöllyel. Az mind vagyon. Az mind apránként szerződik be, s így nő tömeges nagyra, mígnem egyszer csak sok-sok tornyos párna és dunna van a tisztaszobabeli nyoszolyán. E dunnákat és párnákat úgy kell tekinteni, mintha takarékpénztárak volnának. Oda az értékek gyűlnek, s van-e gazdaasszony, aki a finom tollat meg nem becsüli?

Az eladónak is ebből telik majd, ha embere akad neki, ki magához veszi élete társául.

No, és azt most mind elvitték. Kihúzgálták a lukon az éjszakai emberek, a kocsira hordták, amely az úton állt, s elmentek vele. Nagy csapás ez, bár azonnal észre sem veszik. De amint

másnap valaki mégis benyit a tisztaszobába, rémesen látja a pusztulást. Elfehéredve fut át a pitvarba:

- Rablók, rablók!

Hát hiszen kiabálhat már, amennyit csak akar, az már nem használ. Az asszony bejövén s az eladó, ahogy a romlást látják, sírva fakadnak. Ím, az Ágnes leánynak minden öltöző ruhája elveszett, sirathatja. Míg az anyja lelkében a síró elkeseredést nemsokára föl váltja a düh. Átkozódik és töreti Istennel a keze szárát mindazoknak, akik csak ezt a rosszat tették. Még mond egyebet is, sok mindent rájuk kíván, egészen a hólyagos himlőtől kezdve. A gazda is bejön, s a fejéhez kap. Szokása neki. Ha valamely jeles ember csinálja így, azt mondják rá: államférfiúi mozdulat. De mert csak Sóspál János csinálta, nevezzük inkább nevén a dolgot: ő a csapást látván, a fejét vakarta. Mást mit is tehetett volna egyebet.

- Persze, most sem csinál kend egyebet - támad rá az asszony haragjában -, csak a fejét vakarja.

- Bolond vagy, asszony - mondja rá Sóspál -, mikor én a fejemet kívülről vakarom, akkor az belülről gondolkodik. Aztán ha nem vakarnám most, hanem verném a falba, akkor jobb volna tán? A luk akkor is csak ott volna a falon.

Ez igaz, ebbe apránként az asszony is beleyőződik. Az ember pedig mit csinálhatna egyebet, nyomoz. E foglalkozást ők csapásozásnak nevezik: mikor a nyom után mennek. Sóspál János így a nyomokon menvén, eljut a hóban egy darabig, de a kocsútra érve, a csapásozás elakad. Ott már össze vannak keveredve a nyomok, ahogy a szekerek a havat járták. Mert hiszen nemcsak annak van esze, aki csapásozik, hanem annak is, aki ez elöl védekezést keres a fufangban. Annak sok mindenféle módja van. Ahol juhféle van kéznél, igen könnyű. Néhányszor átterelik a nyomok fölött a falkát, s nincs többé ember, aki rajtuk eligazodni bírjon. Juhász, gulyás vagy csikós az ötujjon szerzett holmit a földbe is elássa, de azon a földön soha senki föl nem fedezi a frissenásás nyomát, ha fölötté néhányszor áthajtják a gulyát, ménest, vagy falkát. Így hát Sóspál nem tehet egyebet, hazaballag, lóra ül, és bekocog a csendőrshöz.

Sóspálnak szerencsétlensége volt az éjszaka, hát szerencséje van nappal. Ez így van jól, mert föl kerék, le kerék, a sors forgandó. Lám, az őrön ott találja a főhadnagyot is. Annak az ilyesmi meg éppen multság, szórakoztató, kedves foglalkozás. Lóra is kap az embereivel azonnal, s haladnak ki a puszta vidékre, a kilukasztott tanya felé. Sóspál János is megy velük a lovon, sorsát az eszében forgatván. Hol reménykedik, hol sóhajt, s leánya ruháinak elveszte jutván gondolatába, a szeme is nedvezni kezd. A tanyába érnek, és a katonák megnézik a tett helyét. A lukról megállapítandó, hogy cigánymunka-e, vagy parasztmunka. Két csendőr lóra ül, és szétviszi a közeli tanyákba a parancsot:

- Minden tanyából a gazda a Sóspál-tanyába jöjjön.

Jönnek is azonnal, mért ne jönnének, egyéb dolguk úgy sincs ebben a havas világban. Mind bejön a tiszta szobába, s megáll a luk előtt. Biz ez jól ki van ásva. A szoba is jól ki van takarítva ugyancsak. Így nézik és beszélgetnek mondván:

- Hejnye, hejnye...

A főhadnagy mérges. A szivarja nem szelel. Az ördög vigye el az ilyen szivart.

- Pipával szolgálhatok - szól Sospál -, van egy tajtékpipám... Azaz, hogy hiszen azt is elvitték.

Amaz pedig nem azért a szivarért mérges. Hanem mert a begyűlt emberek közül egy sem az "igazi". Azt meg lehet látni: különösen meglátja ő, akinél rendőrnek való szeműbb embert egész életében nem láttam.

- Hát valamennyien itt vannak már? - kérdezi.

A gazdák körülnéznek maguk között.

- Nem - mondják -, még hibázik egy, a Fejedelem Ferenc.

- Talán messzi lakik?

- Nem a, csak itt van mindjárt a tanyája. Nem tudom, hogy nem gyün...

A szivar szelelni kezd. De még várni kell egy kicsit. Látszik már az ablakból, hogy jön Fejedelem Ferenc a lovon, de lassan jön. Kurta az ember, rövid a lába. Utóbb csak beér. Lassan zökken a szobába a küszöbfáról, melyre föllépett, mert alacsony emberek szokása, hogy szeretik magukat magosítani. Mint a többi, ő is rábámul a lukra. A zsandártiszt szeme lassan húzódik az emberen végig; Fejedelem kezében forog a sipka.

- No, emberek - mondja a főhadnagy -, hát álljunk itt körbe, aztán tanácskozzunk, hogy merre keressen én most már ezt a holmit?

Ezt persze szívesen meg is teszik. Úrral, fényes katonaúrral egy tanácsban lenni: előkelő dolog. Tárgyalnak, ki ezt mondja, ki azt mondja, egyedül Fejedelem Ferenc nem szólhat, mert feléje a főhadnagy a kör közepén éppen háttal áll. A főhadnagy egyre haragosabban beszél, mérges fekete szemei villognak, és a ködmönökön át be akarnak látni a szívekbe. A gazdák röstelkedve topognak előtte, s mert bármit mondanak, semmi sem tetszik, utóbb már szólni sem mernek, elhallgatnak. A főhadnagy hirtelen sarkon fordul, Fejedelem Ferencnek a mellére üt a tenyerével és azt kiáltja rá:

- A kend padlásán van a holmi!

Fejedelem Ferenc nagyot csuklik, s hirtelen rámondja:

- Kéröm szépen, ott.

A börténkából láncok kerülnek elő, és Ferenc kezére akasztódnak. Ő különben csak most, hogy a hideg lánc a csuklójára csavarodik, veszi észre magát. Azonban már mindegy, segíteni a dolgon nem lehet. Csak mikor a havon halad a lovak előtt, morogja úgy magának:

- Hát kiforgatott, már csakugyan kiforgatott... Az ördög vigye el az eszit.

Kőrössi Zoltán megjegyzése: A nyomozást minden esetben a csendőrsők csendőrei végezték, nem pedig csendőrtisztek. Hogy ebben a novellában mégis egy csendőrtiszt (főhadnagy) szerepel, annak talán az lehet az oka, hogy a csendőrség korai időszakában (a novella 1901-ben íródott) még voltak ezalól kivételek, illetve a tiszt

is részt vehetett a nyomozásban az említett két, erre hivatott csendőr mellett. Lehet, hogy épp ellenőrzésen járt az őrsön, mikor Sospál a segítségüket kérte, s úgy döntött, hogy maga is részt vesz a nyomozásban, mivel ebben igen tehetséges volt és mivel számára a nyomozás "mulatság, szórakoztató, kedves foglalkozás" volt. Az is lehetséges, hogy Tömörkény István csupán írói szabadságát használva iktatta be a tisztet a képbe.